

DR. JESZENSZKY GÉZA

**1956 és a rendszerváltozás.
Ellenzékek találkozása**

Kulcsszavak: *1956-os forradalom; magyar történelem*

Litván György emlékének

*„az ötvenhatot átélt emberek tudatában vagy esetleg csak
tudatuk mélyén nem hunyt ki a forradalom emléke”¹*

Winston Churchill az 1940-es angliai csatát a brit történelem „*legremekebb óráj*”-nak (finest hour) nevezte. Magyarország újkori történelmében három esemény is igényt tarthat hasonló minősítésre: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, az 1956-os forradalom, és 1989, a rendszerváltozás. Mindhárom megelőzte egy (nagyon eltérő hosszúságú) reformidőszak, annak előkészítő, mozgósító szerepe nélkül nem lett volna március 15-e és szabadságharc, október 23-án nem robbant volna ki forradalom, és 18 éve nem lett volna rendszerváltozás. Az első kettő a külső beavatkozás miatt vereséget szenvedett, de a kedvezőbbre forduló külpolitikai helyzetet kihasználó belső erők idővel győzelemre vitték. A harmadik fordulat sikeres volt, annak kihasználásával ugyan már kevésbé lehetünk elégedettek, de egy olyan pályát nyitott meg az ország előtt, amelyen – Kossuth szavaival – „a jövőnek mestere” lehet.

Az 1867-es kiegyezés magyar főszereplői prominens 48-asok, illetve szabadságharcosok voltak, és az 1865-ben megválasztott Országgyűlés döntő többsége is aktív szerepet vitt az 1840-es években. 1956-nak nemcsak Nagy Imre „új kurzus”-a és a Petőfi Kör volt az előkészítője, de az 1945-48-as koalíciós időszak is. A forradalomban politikai szerepet vállalók jelentős része az 1947/48-ban szétvert politikai pártok tagjaiból került ki, és a társadalom egésze még nagyon jól emlékezett a kommunista diktatúra előtti időkre, az annak megakadályozását célzó küzdelmekre. Természetes volt, hogy azonnal feléledtek az akkori politikai pártok, s hogy Nagy Imre október 30-i kormánya az egykori négy koalíciós partnerre épült.

Az 56-os forradalom győzelmének is tekinthető 1989-es rendszerváltozást a 33 évvel korábbi főszereplők többsége nem élhette meg, de az újjáéledt politikai életben igen sok 56-os, sőt több 1945-47-es is komoly szerepet vállalt. Az új politikai elit többségének legnagyobb – bár elfojtott – élménye az 56-os forradalom volt, a fiatalabbak számára pedig a megvilágosodást, a kommunista rendszerből történt végső kiábrándulást a forradalom és a megtorlás részleteinek a megismerése hozta

meg. 1989 „csatakiáltása” 1956 volt, annak céljait akarta sikerre vinni. Minek és kiknek köszönhető, hogy a Kádár-korszakot 56-tal kapcsolatban végig jellemző hazug beállítás, az ezzel ellentétes nézetekkel szembeni totális intolerancia, s az erre adott válaszként is értelmezhető tudatos emlékezetkiesés, amnézia ellenére a rendszerváltozás előkészítésében, majd annak retorikájában, végül a végrehajtásban annyira meghatározó szerepet vitt a forradalom emléke?

Itthon is, külföldön pedig még inkább, az a nézet uralkodik, hogy a forradalmat követő megtorlás, a Kádár nevével fémjelzett évtizedeket végigkísérő félelem légköre, és a médián keresztül mind eredményesebb agymosás eredményeként 1956 szinte teljesen kiesett a nemzet emlékezetéből; az a nemzedék, amely átélte a forradalmat, tudat alatt vagy tudatosan, de kiiktatta annak életüket, karrierjüket zavaró emlékét, és ezzel maga is elősegítette, hogy a felnövő generációk semmilyen, vagy torzított képet alakítsanak ki magukban a történetekről.² Ez ellen a „kollektív amnézia” ellen lépett fel az 1970-es évektől az itthon ellenzéknek, szamizdatosnak, külföldön disszidensnek, demokratikus ellenzéknek nevezett kis csoport. A börtönből szabadult 56-osak és az 56-ot még gyermekként megélt, de a Kádár-rendszerrel szembeforduló lázadók összefogtak, és a „második nyilvánosság” fórumain célul tűzték ki a forradalom hiteles bemutatását. Semmi sem áll tőlem távolabb, mint kétségbe vonni, vagy kisebbíteni e csoport és egyes tagjai érdemeit, jelentőségét a forradalom emlékének felelevenítésében, hogy írásaikban és élőszóban az egyik vezető témává tették azt. Személyes emlékeim alapján azonban úgy vélem, történetírásunk és nyomában a közgondolkodás is elsiklott afölött, hogy számos családban és baráti körben a szívekben mennyire erősen élt ama tizenhárom nap emléke, s hogy milyen sokan nem váltak Kádár János lelkes hívévé. További kutatások révén valamennyire még feltárható a fenti véleményemet bizonyító csekély, de létező anyag. Komolyan mellette szóló érv azonban az a tény, hogy a rendszerváltozás kezdetén, 1988. őszétől hirtelenül és váratlanul megjelentek az ellenzéki tömegek, a meg- illetve újjáalakuló pártok gyorsan megerősödtek, s a kommunista rendszert egyértelműen tagadó pártok végül az 1990-es szabad választásokon hatalmas arányú győzelmet arattak – rációlvola a nyugati sajtóban addig szinte egyeduralgó felfogásra, miszerint Kádár egy szabad választáson is meggyőző fölényrel nyerne. A semmiből hirtelen naggyá vált ellenzék „népi” hátterű, illetve konzervatív vagy kereszténydemokrata, a sajtó által adott jelző szerint „nemzeti,” illetve „jobboldali” szárnyának vezető, irányító gárdája és elsődleges bázisa 1956-ban kóstolt bele a közéletbe, és akkori emlékei nagyban motiválták, hogy fiatalkori eszményei megvalósításért most, amikor erre esélyt látott, harcba szálljon. Ez magyarázza a Magyar Demokrata Fórumhoz első éve alatt csatlakozók nagy számát, és a párt átütő sikereit az 1989 nyarán kikényszerített képviselői pótválasztásokon.

Az 56-ot követő könyörtelen megtorlás és megfélemlítés a nyílt ellenállást ugyan letörte, sokakban valóban az emlékek elfojtását eredményezte, de a társadalom széles köreiben megmaradt egy belső, érzelmi szembenállás és erős ellenszenv Kádár és növekvő számú támogatója iránt. Ezt én csöndes, vagy lappangó ellenzéknek nevezem. Megvan ennek a hagyománya történelmünkben, például a Bach-korszakot végig kísérő „passzív rezisztencia.” De akkor a megtorlást elkerülők jó része számára ott volt a biztos háttér, a föld, a családi vagyon, tudtak „túrni” és várni. 1956 után a rezisztencia sokkal korlátozottabb keretek közé kényszerült. A lappangó ellenzék ellenállása elsősorban abban merült ki, hogy hallgatta a nyugati rádióadásokat, családi körben, baráti társaságokban „szidta a rendszert,” és terjesztette a sok politikai viccet. A Kádár-rendszerrel szembeni ellenérzések új erőre keltek az 1968-as „prágai tavasz” elfojtása után. Az MSZMP-tagok között is megjelenő tiltakozók köréből nőtt ki a következő években, nagyban ösztönözve a „keményvonalas” irányzat Moszkvából vezérelt 1972-es felülkerekedésétől, az aláírásokban, majd illegális kiadványokban jelentkező nyílt ellenzék. Ezt rokonszenvvel figyelte, olvasta, szamizdatjaik vásárlásával támogatta az említett lappangó ellenzék. A lappangás elsődleges oka nem a megtorlástól való félelem volt, hanem egzisztenciális. Vagyonnal és politikai támogatókkal nem rendelkező, szerény havi fizetésből élő családos emberek nem kívánták kockáztatni megélhetésüket, nem tudták vállalni a szinte bizonyos állásvesztést azért a dicsőségért, hogy nevük megjelenik a „második nyilvánosság”-ban és – esetleg – a nyugati sajtóban.³

A Helsinki Záróokmány, az utókonferenciák rendszere, a Charta 77, majd az emberi jogok védelmében kibontakozó nemzetközi kampány, nem utolsó sorban pedig a lengyel Szolidaritás példája tovább erősítette az ellenzéki hangokat. A 80-as években a szocialistának nevezett szovjet blokk gazdasági válsága, a fegyverkezési versenyre Gorbacsov által adott válaszok, valamint a belső reformkísérletek nyomán Magyarországon a szamizdatos ellenzék mellett megszólalt – óvatosabb hangon, elsősorban folyóiratokban, mint a *Tiszatáj* és az akkori *Mozgó Világ* - a korábbi lappangó ellenzék mind több tagja, elsősorban írók és költők, és ígéretes szövetség volt kibontakozóban a két ellenzéki csoport között. Miközben 1987-ben ez a szövetség (valószínűleg beépített ügynökök által is szítva) megrendült, az állampárton belül is megindult az erjedés, kialakult a „reformkommunisták” kezdetben kis csoportja. A fennálló hatalmi rendszert három oldalról bíráló mozgalom közös nevezője 1956, az események átértékelése volt, célja pedig az 1956-os követelések felelevenítésével a többpárti demokrácia megteremtése volt. A továbbiakban a lappangó, eddig alig észlelt ellenzék létének néhány megnyilvánulását mutatom be, s kapcsolatait az egyre nyíltabban fellépő szamizdatosokkal.

Jegyzetek:

1. Litván György: „1956 emlékének szerepe a rendszerváltásban.” *Beszélő*. 2007. január, 12. évf., 1. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/1956-emlekenek-szerepe-a-rendszervaltasban>
2. György Péter: *Néma hagyomány. Kollektív felejtés és a kései múltértelmezés. 1956 1989-ben. (A régmúlttól az örökségig)*. Budapest, Magvető, 2000. Szerinte a forradalom „példátlan amnézia sorsára jutott.” Ezt vitatta Gyáni Gábor: „1956 elfelejtésének régi-új mítosza.” *Élet és Irodalom*, XLV. évf. 06. sz. 2001. február 9. Litván György rámutatott, hogy „felejtés helyett sokkal inkább elfojtásról beszélhetünk, [...] a Kádár-korszakban éppen az irodalom és a filmgyártás bizonyította a legszembetűnőbben, hogy a felszín alatt kiolthatatlanul ott parázslik 1956 feldolgozatlan, letaposott emléke.” „Az elnémult hagyomány,” *Élet és Irodalom*, XLV. évf. 15. sz. 2001. április 13. Vö. K. Horváth Zsolt hozzászólása, amely György álláspontját árnyaltabbnak látja.
3. Joggal állapította meg Heller Ágnes 1973-as állásvesztésük kapcsán: „A Nyugat érdeklődése csak addig élénk és szolidáris, amíg újsághíreket szolgáltatunk. Imádtak bennünket, mint magyar ellenzékieket, s még jobban szerettek volna, ha magyar börtönökben hűsölünk, de egy nyugatnémet egyetemi katedrát már nem kevertek bele a pakliba.” Heller Ágnes: *Bicikliző majom. Kőbányai János interjúregénye*. 2. kiad. Budapest, Múlt és Jövő, 2004, 362.

